

Dr. Ivo Pilar (1874.-1933.): Život i djelo (Nacrt)

Srećko LIPOVČAN

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK 32-05 Pilar, I.

929 Pilar, I.

Izvorni znanstveni rad (primljeno 15. ožujka 2006.)

Konstatirajući uvodno da je u nas uočljiv manjak biografskih djela a posebice onih o istaknutim ličnostima koje su djelovale od kraja XIX. do polovice XX. stoljeća, autor to većim dijelom pripisuje okolnostima vladajuće »socijalističke paradigme« nakon Drugoga svjetskog rata, oprimjerujući to i na »slučaju« I. Pilara. U članku se daje sažet pregled njegova životnog puta (obitelj, školovanje, mladenački dani, profesionalni život pravnika/odvjetnika, politički angažman i sudjelovanje u javnom/kulturnom, šire-društvenom životu) prije i nakon g. 1918. i ističe raznovrsnost njegovih stručnih i znanstvenih interesa, koji se ogledaju i u tematici spisa jednoga među prvim teoretičarima hrvatske modernizacije.

Uvodna napomena: o manjku životopisâ u nas i razlozima tih deficita

Ivo Pilar dijeli sudbinu velikog broja istaknutih osoba iz hrvatskoga javnog života protekloga, XX. stoljeća o kojemu (još) nije napisana pouzdana biografija. Taj je manjak tim izrazitiji zato, jer je još nakon 1945. — i za uvjerene pristaše »teorije distance« — bilo dospjelo vrijeme ne samo za istraživanje i proučavanje nego i ocjenu i kritički prikaz djelatnosti onih važnih ličnosti koje su u naš javni život stupile u posljednjem desetljeću XIX. stoljeća, i time sudjelovale u *suvremenoj povijesti*. Nedvojbeno je: jedan od razloga deficita su i »opće okolnosti« nakon Drugoga svjetskog rata u nas, vladajuća jugoslavenska socijalistička paradigma. Ali, treba precizirati da su — bar za problematiku o kojoj je riječ — odlučne bile tri njezine glavne sastavnice: nacionalna, državnopravna i političko-ideološka. Sve su one onemogućavale mogućnost zasnivanja projekata koji bi, koliko je to moguće znanstveno-objektivno, istražili i ocijenili djelatnost važnijih protagonista hrvatskoga građanskog društva i sukladnih mu (dakako, različitih) nacionalno-političkih opcija u širem razdoblju od prve modernizacije (reforme I. Mažuranića) naovamo, dakle od 1873. do 1941. Nadalje, u nas je i sâm pojam »suvremene povijesti« — u kojoj bi, po svakoj logici, bilo mjesta i za Pilara i (mnoge) njegove suvremenike — »legaliziran« s gotovo četvrt stoljeća zakašnjenja (od kraja 60-ih godina),¹ kada je pokrenut i znanstveni časopis u čijem je imenu bio jasno istaknut. No, pogledamo li malo bolje, vidjet ćemo da je

¹ Iznimki je bilo još od početka 60-ih godina. Najbolji je primjer, možda, monografija *Sporazum Cvetković-Maček* (Beograd, 1964.), opsežno i prvo važno djelo Ljube Bobana, koje — nije moglo biti objelodanjeno u Zagrebu, navodno zbog protivljenja V. Bakarića.

sadržaj te novouvedene »platforme za suvremenu povijest« i opet, u velikoj mjeri, bio niz redukcija u smislu vladajuće paradigme.²

A životni je i spisateljski angažman Ive Pilara bio je jednako nepodoban po svim spomenutim sastavnicama: u nacionalnom smislu osjećao se Hrvatom, u državno-pravnom pogledu zastupao je *kroatizam* (a ne *jugoslavizam*), a ideološkopolitički bio je uvjereni demokrat i liberal. Nakon njegove smrti, g. 1933. — osim novinskih članaka tih dana³ — o njemu sve do raspada Kraljevine Jugoslavije gotovo da i nije pisano. U vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, naprotiv, tiskana su mu i prevedena djela, a napisi o njemu nužno su nosili i obilježja toga razdoblja, evidentno nesklonog demokratsko-liberalnoj misli, što je zasigurno bio dodatni (i dostatni) razlog da ga se gotovo punih pola stoljeća nakon toga naprosto prešućivalo (s rijetkim iznimkama) — kao da nikada nije ni postojao ni on kao osoba ni njegova djela.⁴

Tek nakon g. 1990. bilo je moguće »skinuti embargo« s njegova imena i djela. Od tada postignuti rezultati istraživanja znatni su u usporedbi s ranijim razdobljima: kada sam na temelju literature (do sredine godine 2000.) objavio u prvom svesku publikacije *Godišnjak PILAR* njegov kraći *Životopis*⁵ i dvije bibliografije,⁶ nisam mogao ni slutiti da će ih tako brzo trebati ažurirati: u pet posljednjih godina tiskano je o »temi Pilar« više radova nego u cijelom razdoblju do tada, u rasponu od znanstvenih i stručnih studija do novoobjavljenih ili do tada stručnoj javnosti posve nepoznatih njegovih spisa i — izvorne građe.⁷ U ovaj su nacrt stoga integrirane najvažnije nove spoznaje i podatci. Ali, u usporedbi s još neistraženim i nepoznatim — nije pretje-

² Prvi broj *Časopisa za suvremenu povijest* u izdanju Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu izašao je g. 1969. Nakon što je osnivanje toga zavoda inicirao tadašnji Centralni Komitet Saveza komunista Hrvatske (»proizašao« je iz Arhiva istoga Centralnog komiteta) g. 1961., izlazio je časopis *Putevi revolucije* (do 1967.). Cinići bi komentirali da je *suvremena povijest* k nama stigla tek nakon skletanja s *revolucionarnih puteva*... Ali, volja za šalom prestaje nakon tematske analize tekstova koji su u ČSP-u objavljivani: kako je pokazao Jure Krišto, prvih petnaest godina izrazito su dominirale teme iz »socijalističke revolucije« (usp.: J. KRIŠTO, »Ideologija/politika i historiografija: primjer *Časopisa za suvremenu povijest* (1969.-1999.)«, u: *Hrvatska historiografija XX. stoljeća: Između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva* [Srećko LIPOVČAN i Ljiljana DOBROVŠAK, ur.], edicija ZBORNICI, 22, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar [dalje: IDZIP], Zagreb 2005., 72-98, osobito grafikon na str. 83).

³ Ujutro 3. rujna 1933., obitelj ga je našla prostrijeljene glave u spavaćoj sobi. Osim službene verzije o samoubojstvu, postoji i ona o politički motiviranu umorstvu. Ne bi to bila nikakva iznimka u to doba. Atentatori na Milana pl. Šufflaya (1931.) i Milu Budaka (1932.) bili su agenti beogradskoga diktatorskog režima. Važno jest pritom znati, da je početkom 1933. u Berlinu (pod pseudonomom!) objavljena Pilarova knjiga *Immer wieder Serbien* (i odmah službeno zabranjena u Jugoslaviji), pa je doista moguće da se Pilar pobojao da ga je tajna jugoslavenska policija otkrila, i — počinio samoubojstvo. No, ako je to režimu uspjelo saznati, isto je tako moguće da ga je zbog toga dao likvidirati (to je mišljenje kasnije zastupao i povjesničar Rudolf Horvat). Što se zapravo zbilo — ni do danas nije razjašnjeno (usp.: Željko HOLJEVAČ, »Problem Pilarove smrti«, [S. LIPOVČAN i Zlatko MATIJEVIĆ, ur.] *Godišnjak Pilar*, (dalje: GP), IDZIP, Zagreb 1/2001., 233-238). U natuknici o I. Pilaru u *Hrvatskom leksikonu* (Zagreb, 1997.) nespretno je formulirano da je riječ o »nerazjašnjenom samoubojstvu«, a mogućnost ubojstva uopće se ni ne spominje (sv. II, 261).

⁴ Usp. u ovome broju: »Bibliografija radova Ive Pilara«.

⁵ »Životopis Ive Pilara«, GP, 1/2001., 269-272.

⁶ »Bibliografija radova Ive Pilara«, GP, 1/2001., 273-278 i »Literatura o Ivi Pilaru«, GP, 1/2001., 279-281.

⁷ Usp. u ovome broju: »Bibliografija radova o Ivi Pilaru« i »Novoobjavljena građa o Ivi Pilaru (nakon 2002.)«.

Ivo Pilar u obiteljskom krugu

rano reći da smo na početku (ozbiljnog) puta, što ne vrijedi samo za njegov opus nego i za poznavanje njegova života, odnosno napose bogatoga i raznovrsnog javnog angažmana.

Obitelj, školovanje, mladenački interesi

Ivo Pilar rođen je 19. lipnja 1874. u Zagrebu, a tu je i pokopan u obiteljskoj grobnici na Mirogoju. Obitelj Pilar potječe starinom iz Češke (u koju su, prema nekim naznakama, davno ranije doselili iz Španjolske!), a Ivini su se pretci naselili u Brodu na Savi (danas: Slavonski Brod). Tu mu je rođen otac, sveučilišni profesor, geolog i paleontolog europskoga glasa, rano preminuli akademik *Gjuro Pilar* (1846.-1893.) i stric, ugledni arhitekt *Martin Pilar* (1861.-1942.), s kojim je održavao živu vezu i nakon povratka iz Tuzle u Zagreb (1920.). Majka *Klementina* bila je kći poduzetnika i istaknutog kulturnog radnika (suutemeljita Matice, Akademije i Sveučilišta), saborskog zastupnika i zagrebačkog podnačelnika *Gjura Crnadka* (1820.-1908.). Intelektualna atmosfera uglednoga građanskoga obiteljskog kruga zasigurno je znatno utjecala na njegov razvoj od najranije dobi. Pilar u rodnom gradu pohodi pučku školu i Klasičnu gimnaziju, u Beču potom jednogodišnji tečaj na Visokoj školi za svjetsku trgovinu (Hochschule für Welthandel), a onda studira pravo: specijalizira nacionalnu ekonomiju (Volkswirtschaft) i sociologiju. Pravnu naobrazbu zaokružuje u Parizu na »École de droit«, a stječe i mnoga važna poznanstva, među njima i s glasovitim francuskim slavistom, *Louisom Légerom*.⁸ Doktorat prava (»doktor utriusque iuris«) stječe

⁸ Prijatelju i istomišljeniku *Dušanu Plavšiću* 1897. javlja iz Beča Légerovu parišku adresu. (Stjepan MATKOVIĆ, »Ivo Pilar: Pisma Dušanu Plavšiću /1897.-1898./«, *GP*, 2/2002., 160.)

u Beču, svečana je promocija bila 14. srpnja 1899. u, kako je pisalo na tiskanoj pozivnici, »velikoj svečanosti dvorani Bečke Rudolfske univerze».⁹

Pilar je već bio na studijama u Beču, pa nije ni mogao biti sudionikom student-skoga bunta g. 1895. u Zagrebu, koji je kulminirao spaljivanjem magjarske zastave pod spomenikom banu Jelačiću. U vrijeme studija nemamo podataka o nekoj njegovoj izrazito *političkoj* djelatnosti. Nasuprot tome, i više nego aktivno uključio se u književna i općemjetnička kretanja »mladih«. U javnosti se g. 1896. javlja u Deželičevu *Viencu* prijevodom »Šutnje« M. Maeterlincka (prevodio ga je i kasnije), a 1898. početničkom pjesmom u prozi, »Zvono«. Prvi Pilarovi autorski književni pokušaji ne će izdržati trajniju provjeru,¹⁰ a zacijelo je i sâm uvidio da mu na književnom polju nema mjesta, jer je na prvim pokušajima i ostao. Izrazit interes međutim pokazuje za probleme umjetničkog stvaranja ne samo kao estetskog nego i kulturološkog, društvenog problema, navlastito studijom *Secesija* (1898.)¹¹ koja predstavlja odgovor »Mladih« na napade »Starih«¹² i kojom je, kako je utvrdio *Ivan Rogić*, stekao »legitimaciju teoretičara modernizacije«.¹³ Retrospektivno je Pilar to nadalje živo književno doba s izrazitim društvenim implikacijama ocrtao u tekstu »Zagrebački literarni pokret« (1903.).¹⁴ Spomenuti radovi već se odlikuju vještim stilom, a kako smatraju neki proučavatelji, *Secesija* ukazuje na autora i kao odličnog pravnika: evidentna je potpunost i dorečenost njegovih misli.¹⁵

Pravnik, odvjetnik

Nakon studija kratko radi kao tajnik ravnatelja bečkog »Dioničkog društva željezne industrije«, a 1900. napušta Hrvatsku da bi u Bosni i Hercegovini proveo puna dva desetljeća. Prvo dolazi u Sarajevo, gdje je najprije zaposlen u bankarstvu (tajnik je ravnatelja Zemaljske privredne banke) a od 1901. u pravosuđu: službenik je Sudbenog stola i odvjetnički perovođa. Vlastitu odvjetničku kancelariju vodi od 1905. do 1920. u Tuzli te potom u Zagrebu, do smrti. U tuzlanskom razdoblju — koje u aspektu odvjetničkog rada treba još istražiti (opsežna dokumentacija se danas čuva u Arhivu Tuzlanskog kantona/županije), zastupa i Prvu hrvatsku štedionicu i njezine afilijacije u Bosni i Hercegovini (Hrvatska centralna banka za B. i H. i Hrvatska zajedna banka d.d. u Sarajevu).¹⁶ Nakon povratka u Zagreb — osim rada u vlastitoj

⁹ Preslik je objavljen u *GP*, 2/2002., 166.

¹⁰ Antun Pavešković, »Književna publicistika Ive Pilara«, *GP*, 1/2001., 23-37.

¹¹ Zbog nedostupnosti u današnje doba, taj je tekst u cijelosti ponovno tiskan u *GP*, 2/2002., a priredile su ga i bilješkama popratile Mira Kolar i Elizabeta Wagner (s. 227-250).

¹² Bila je to brošura Franje Kuhača *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti*, tiskana iste godine u Zagrebu. Kuhača je podržao I. Kršnjavi a »Mlade« — Josip Frank brošurou *U obranu hrvatskih umjetnika* (1898.).

¹³ Ivan ROGIĆ, »Četiri lika Ive Pilara«, *GP*, 1/2001., 15-17.

¹⁴ O ovom je segmentu Pilarova stvaralaštva tek nakon g. 2000. iscrpno pisano. Osim radova navedenih u dvije predhodne bilješke, upućujem osobito na ove: M. KOLAR, »Ivo Pilar između protivnika i simpatizera secesije u Hrvatskoj«, *GP*, 2/2002., 11-31; S. MATKOVIĆ, »Pilarova pisma Dušanu Plavšiću: fragment poznavanja hrvatskih secesionista«, *GP*, 2/2002., 33-40.

¹⁵ M. KOLAR, »Ivo Pilar između protivnika i simpatizera«, str. 19.

¹⁶ M. KOLAR, »Dr. Ivo Pilar i gospodarstvo (s posebnim osvrtom na bankarstvo)«, *GP*, 1/2001., 69.

odvjetničkoj kancelariji, koji mu je od 1905. bio osnova za neovisnu egzistenciju — stručnim se radom nedvojbeno može smatrati i njegova duga i na kraju uspješna borba za prava kućevlasnika u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, u kojoj je taj važan društveni problem riješio njegovim podizanjem na međunarodnu razinu, o čemu se do nedavno nije znalo gotovo ništa, pa to iznimno obogaćuje naše još uvijek manjkavo znanje o značenju i važnosti Pilarove javne djelatnosti.¹⁷

Aspekti i razdoblja političkog angažmana (1906.-1933.)

Do odlaska u Bosnu, g. 1900., kako je već napomenuto, nemamo podataka o nekoj političkoj djelatnosti Pilarovoj, iako je njegova aktivna publicistička uloga u sukobu »Starih« i »Mladih« nedvojbeno imala i šire društveno, pa i političko značenje u doba »smjene naraštaja« na prijelomu dvaju stoljeća, a njegovi zahtjevi za *modernizacijom* svekolikog života po logici su stvari imali političku protegu. No, na Pilarovo aktivno uključivanje u politički život ne ćemo dugo čekati. Započelo je sudjelovanjem u pripremama za osnivanje vjersko-kulturne organizacije *Hrvatska narodna zajednica* (HNZ), najutjecajnije političke organizacije bosansko-hercegovačkih Hrvata do raspada Habsburške monarhije. Osnovana je u Docu kraj Travnika u kolovozu 1906., a u pripremi je »Odbor šestorice« ušao i dr. Pilar.¹⁸ U veljači 1908. je članom *Središnjeg odbora* te organizacije i predsjednikom *Okružnog odbora* HNZ-a Donja Tuzla. Njegov najaktivniji politički rad završava godine 1918., i u dva je razdoblja vezano uz djelovanje nadbiskupa vrhbosanskoga, *Josipa Stadlera*. Ponajprije su se u prvim godinama razišli na programskoj orijentaciji hrvatskoga organiziranja u Bosni i Hercegovini: HNZ i Pilar stoje na stajalištu interkonfesionalnog modela, Stadler inzistira da članovi budu samo katolici.¹⁹ U jeku sukoba Pilar pod pseudonimom »Zajedničar« objavljuje svoj prvi važniji politički tekst, polemičku brošuru *Nadbiskup Stadler i Hrv. Nar. Zajednica* (Sarajevo, 1910.). Nakon što su se početkom g. 1912. predstavnici nuslimana i Srba u Bosanskom saboru zajednički usprotivili povezivanju Bosne i Hercegovine s Hrvatskom, Pilar i Stadler se približuju i usko surađuju sve do pred kraj g. 1918., ostvarivši »snažan utjecaj na proces političkog oblikovanja bosansko-hercegovačkih Hrvata početkom XX. stoljeća.«²⁰

Novija su istraživanja dokazala da je Pilar bio autorom ili su-autorom važnih političkih spisa koji su se do sada pripisivali vrhbosanskom nadbiskupu,²¹ a kontaktirao

¹⁷ Usp. u ovom broju: M. KOLAR, »Dr. Ivo Pilar i akcija za povratak punog vlasništva kućevlasnicima nad njihovim nekretninama (1920.-1933.)«.

¹⁸ Ostali članovi: dr. Nikola Mandić, Milan Katičić, dr. Jozo Sunarić, Stjepan Kukrić i Đuro Džamonja.

¹⁹ J. KRIŠTO, »Uloga Ive Pilara u hrvatskom organiziranju u Bosni i Hercegovini«, *GP*, 1/2001., 86-93.

²⁰ Zoran GRIJAK, »Ivo Pilar i Stadlerova promemorija papi Benediktu XV.«, g. 1915., *GP*, 1/2001., 96, 97-98.

²¹ Z. GRIJAK, »I. Pilar i Stadlerova promemorija«, *GP*, 1/2001., 101ff; Z. MATIJEVIĆ, »Državnopravne koncepcije dr. Ive Pilara i vrhbosanskog nadbiskupa dr. Josipa Stadlera. Od *Promemorije do Izjave klerikalne grupe bosansko-hercegovačkih katolika* (kolovoz-prosinac 1917.)«, *GP*, 1/2001., 117-131; ISTI, »Političko djelovanje dr. Ive Pilara i pokušaji rješavanja 'južnoslavenskog pitanja' u Austro-Ugarskoj Monarhiji (ožujak-listopad 1918.)«, *GP*, 1/2001., 133-170; Z. GRIJAK, »O sadržaju promemorije Ive Pilara caru Karlu I. (IV.) iz kolovoza 1917. godine«, *GP*, 2/2002., 83-102; Usp. i dokument »Apel nadbiskupa Stadlera papi Benediktu XV.«, u: *GP*, 2/2002., str. 172-175 te Ivo PILAR: *Promemoria über die Lösung der südslawischen Frage*, u: *GP*, 2/2002., 178-184.

je i s najvišim dužnosnicima Monarhije. U skladu s hrvatskom političkom tradicijom (i programom ujedinjene hrvatske opozicije iz g. 1894.), Bosnu i Hercegovinu Pilar je smatrao zemljama hrvatskoga državnog prava. Pomno i uvjerljivo ukazavši na sve loše strane nagodbenog sustava, tražio je oblike i rješenja koje je smatrao najprimjerenijima za egzistencijalne potrebe hrvatskog naroda u okviru Habsburške monarhije. Živio je i djelovao u Bosni, bio jedan od organizatora velikog tuzlanskog prosvjeda nakon ubojstva Franje Ferdinanda. Godine 1917. je mobiliziran,²² a kada nakon objave *Svibanjske deklaracije* u Beču dolazi do raskola u hrvatskom političkom korpusu u B. i H., Pilar se razilazi s vodstvom bosanskih franjevaca koji su se deklaraciji priklonili²³ i, pristajući uz nadbiskupa Stadlera i ostale protivnike Deklaracije, preuzima uređivanje najvažnijega hrvatskog političkog glasila u B. i H., *Hrvatskog dnevnika*. No, politički vrhovi i elite Monarhije nisu imali sluha i razumijevanja za spoznaje koje su polazile od rezultata njegovih istraživanja i, na tom temelju, rješavanja hrvatskih problema u širem okviru tada iznimno relevantnog *južnoslavenskog pitanja*, na kojem će se Monarhija i raspasti.²⁴

U novostvorenoj, prvoj južnoslavenskoj državnoj zajednici, od početka opterećenoj neriješenim nacionalnim i socijalnim pitanjima (tvrdim velikosrpskim centralizmom i majorizacijom nesrpskih entiteta, osobito pak neriješenim *hrvatskim pitanjem*), zbog svojih je političkih uvjerenja Pilar bio *persona non grata*: u Tuzli je već krajem 1918. tamošnja »nova vlast« željela obračunati i s njim kao pristašom Habsburške monarhije pa, iako mu je u samom početku u opasnosti bio i život, situacija se smirila. Za sada možemo sa sigurnošću pretpostavljati da se novi vlastodršci ipak nisu usudili izravno »obračunati« s jednim od najuglednijih odvjetnika u gradu, jer je uživao nepodijeljen ugled u građanstvu, neovisno o njihovu nacionalnom ili socijalnom porijeklu. Ipak je g. 1920. napustio Tuzlu i vratio se u Zagreb. No, i tu je politički i policijski proganjen te stavljen pred sud. Nešto više o tome znamo tek nedavno.²⁵ Otada pa do smrti Pilar više politički ne djeluje javno, ali dosadašnji uvidi u ostavštinu (mogući tek nakon g. 1990.), otkrivaju da je posljednjih desetak godina života, a osobito nakon Radićeva ubojstva u beogradskoj Skupštini u lipnju 1928., bio u kontaktima s najistaknutijim hrvatskim političarima, blizak Hrvatskoj seljačkoj stranci.²⁶ Nasilna smrt prekinula je i njegov, od očiju javnosti skriven, politički rad,

²² Poznata je njegova fotografija u časničkoj odori, ali krivo upućuje na neki njegov vojni angažman.

²³ Usp. u ovom broju: Vine MIHALJEVIĆ, »Dr. Ivo Pilar i bosanski franjevci — suglasja i sporovi«.

²⁴ Najbolji je i najpoznatiji njegov rad o tome knjiga *Die südslawische Frage und der Weltkrieg* (Beč, 1918.), koju možemo smatrati vrlo uspješnim odgovorom tada europski uglednom specijalistu za to pitanje, R. Seton-Watsonu; Pilar to ističe i u predgovoru ovom svom djelu, pa sam još g. 2001. prvi upozorio da su stavovi koje je zastupao ovaj britanski publicist bili »izravan poticaj« Pilaru da napiše svoju knjigu (usp. Srećko LIPOVČAN, »Pilarovo djelo *Južnoslavensko pitanje*«, *GP* 1/2001., str. 218-219). Usp. u ovom broju: Stjepan MATKOVIĆ, »Ivo Pilar i Robert W. Seton-Watson (Dva pogleda na južnoslavensko pitanje)«.

²⁵ Bosiljka JANJATOVIĆ, »Dr. Ivo Pilar pred sudbenim stolom u Zagrebu 1921. godine«, u: *GP*, 2/2002., 121-139; usp.: I. PILAR, »Tri dokumenta u vezi sa suđenjem g. 1921.«, u: *GP*, 2/2002., 203-209 te I. PILAR: »Historijat moje veleizdajničke parnice u g. 1921.-22.«, *GP*, 2/2002., 211-215.

²⁶ Božidar JANČIKOVIĆ, »Ivo Pilar i vodstvo privremeno zabranjene Hrvatske seljačke stranke«, *GP*, 1/2001., 171-189 i ISTI, »Ivo Pilar u svjetlu nepoznatih dokumenata«, *GP*, 1/2002., 239-265.

ali i, što je za hrvatsku znanost od posebnog interesa, njegov istraživački, teorijski rad i publicistički rad.

Politička publicistika

Politički i politološki zainteresiran i angažiran publicist, često objavljuje pod pseudonimima (D. Juričić, L. von Südland, Florian Lichtträger), a ti radovi čine i pretežan dio njegova publicističkog opusa, o čemu najbolje svjedoči uvid u opsežan popis njegovih radova.²⁷ U tom se bogatom korpusu posebno ističe *Južnoslavensko pitanje*,²⁸ na neki način *summa* autorovih spoznaja s izvora povijesnih i suvremenih mu vlastitih spoznaja i iskustava. Za djelo je nakon g. 1918. postojao znatan interes i u inozemnim krugovima, dokumenti u Pilarovoj ostavštini nedvojbeno potvrđuju da je knjigu želio imati i tadašnji predsjednik SAD-a, Harding. Autor se g. 1924. uzaludno trudio da mu to djelo ponovno tiskaju u Njemačkoj. Namjeravao je i predlagao da će za novo izdanje napisati novo posljednje poglavlje, ali, koliko se danas zna, djelo u Njemačkoj nije tiskano, a u ostavštini nema traga o novonapisanom zadnjem poglavlju.²⁹

Raznovrsni stručni i znanstveni interesi

Ivu Pilara danas se smatra jednim od naših prvih *teoretičara modernizacije*. Već je spomenuto da je tu »legitimaciju« stekao raspravom *Secesija* u kojoj se prividno ograničio na *kulturnu* modernizaciju, ali je to, zapravo, bio »poziv na modernizaciju hrvatskog društva u cijelosti«. Dvije su mu glavne ideje u tom okviru: »demokracija i europska Hrvatska«.³⁰ Pomnije proučavanje njegovih kasnijih djela bi potvrdilo da se te temeljne ideje nalaze u cijelom spisateljskom korpusu, neovisno o tematici kojom se bavio i konkretnim društvenim i političkim okolnostima u kojima je pisao. U širokom okviru Pilarova zanimanja za *povijesnu problematiku* koja je važan i nezaobilazan segment u specijalističkim raspravama, u dvadesetim se godinama intenzivno bavio i — do danas još — nedostatno objašnjenim problemom *Crkve bosanske*. I o tome se danas već znade više od pukih naslova njegovih radova.³¹ Pilar je bio i istaknuti *pravni stručnjak*. Bio je vrlo cijenjen kao praktičar: smisao i zalaganje za provedbu modernizacijskih procesa dokazao je već na opsežnome poslu prilagodbe Općeg austrijskog građanskog zakonika na prilike u Bosni i Hercegovini (1911.), u kojoj je do tada bilo primjenjivano, u Osmanskome carstvu uobičajeno, šerijatsko pravo. Pilarovo razumijevanje *procesâ modernizacije* (u teorijskom, metodološkom i pragmatičnom vidu) egzemplarno će se pokazati i u širini njegovih znanstvenih interesa: zanimao se za probleme različitih srodnih disciplina *društvenih znanosti*, da

²⁷ Usp. u ovom broju: »Bibliografija radova Ive Pilara«.

²⁸ Usp. u ovom broju: S. LIPOVČAN, »Zašto je potrebno ponovno prevesti i kao kritičko izdanje objaviti Pilarovo *Južnoslavensko pitanje*«.

²⁹ Usp.: »Ivo Pilar: Koncept pisma njemačkom konzulu u Zagrebu (1924.)«, preveo i priredio S. LIPOVČAN, *GP* 2/2002., str. 217-223.

³⁰ I. ROGIĆ, »Četiri lika Ive Pilara«, *GP*, 1/2001., 11-19, osobito s. 15-17.

³¹ Usp. u ovom broju: Z. MATIJEVIĆ, »Dr. Ivo Pilar i problem Crkve bosanke ('bogumilstva')«, a u rubrici »Grada« objavljujemo i dva njegova rada o tome, jer su danas praktički nedostupni široj javnosti.

bi o nekima od njih objavio, za hrvatske prilike, *pionirske* radove. To su prvenstveno *sociologija* i *psihologija*. Pilarovi radovi i njegova djelatnost kao predsjednika zagrebačkog »Socijološkog društva« još čekaju istraživača, a prva studija uopće o Pilaru-*psihologu* otkriva ga kao vrlo važnog i kompetentnog autora.³² Unatoč tome, hrvatska psihologija sve donedavno nije niti znala za njega. Dvadesetak godina nakon što se *politička geografija/geopolitika* u vodećim europskim zemaljama etablirala kao znanstvena disciplina (Ratzel, 1897.; Kjellén, 1899., Mackinder, 1904.), i u doba kada nalazi i praktičnu primjenu (Mackinder 1919., Bowmann, 1921.), ali kada još uvijek nije došlo do pojmovne i vrijednosne razlike između političke geografije i geopolitike, Pilar je prvi hrvatski autor koji je o tome pisao: *Politički zemljopis hrvatskih zemalja. Geopolitička studija* (Sarajevo, 1918.), zasnovan još 1911., je »prva rasprava koja se bavi hrvatskom tematikom u okviru političke geografije«. Stoga mu u razvitku hrvatske političke geografije pripada pionirsko mjesto: otvorio je nove teme i uveo dotad nepoznate pojmove u hrvatsku geografiju.³³ Naposljetku, s *bankarstvom* se Pilar susreće odmah nakon završenog fakulteta; već je spomenuto da je bio odvjetnik bankarskih kuća, ali najvažniji stručni prinos dao je pri kraju života, pa se smatra da »nema bolje analize ni sažetijeg prikaza o krizi bankarstva koja je izbila 1931. i 1932. godine od Pilarovih tekstova« objavljenih u zagrebačkom *Obzoru*, a odličan je sažetak problema objavio i u svojoj knjizi *Immer wieder Serbien*, tiskanoj na njemačkom jeziku u Berlinu, 1933.³⁴

Kako je iz svega navedenog vidljivo, ni pristupačni (objavljeni) Pilarovi multidisciplinarni istraživački prinosi (politička geografija, geopolitika, sociologija, antropologija, psihologija) još nisu dostatno istraženi i znanstveno-kritički proučeni i verificirani (što još više vrijedi i za ostavštinu). Stoga možemo opetovati: tek je započeo temeljitiji, nužno interdisciplinarni, rad na kritičkom vrednovanju *svih* aspekata njegova života i djela.

Srećko Lipovčan:

The Life and Work of Ivo Pilar (1874-1933) - An Outline

Ivo Pilar (Zagreb, 1874-1933) belongs to a larger group of distinguished people of Croatia's public life who worked near the end of the 19th and during the first half of the 20th century, and yet no reliable biographies of the same are available. According to the author, one of the underlying reasons for this is to be found in the disinclination of the "socialist rule" after 1945 to facilitate (i.e. permit) any objective research of the corpus of Croatian *civil politics* of the period in question, warning of the fact that no serious study of "contemporary history" (in the German science of history:

³² Vlado ŠAKIĆ, »Uvid u djelo 'Borba za vrijednost svoga ja' ili uvod u 'Pilarovu psihologiju', *GP*, 2/2002., 41-64.

³³ Mladen KLEMENČIĆ - Nenad POKOS, »Ivo Pilar i politička geografija«, *GP*, 1/2001., 41-43, 47; J. KRIŠTO, »Ivo Pilar i suvremena hrvatska geopolitika«, u ovom broju.

³⁴ M. KOLAR, »Dr. Ivo Pilar i gospodarstvo«, *GP*, 1/2001, 67-78, posebno: s. 74

‘Zeitgeschichte’) in Croatia — with due exceptions — had been conducted before the 1970s; in fact, freedom of approach and research was achievable only after 1990, when the imposed “embargo” on the life and work of Ivo Pilar was lifted. Extensive research of Pilar’s work and activities began as late as 2000 (the results of which are being published in *Godišnjak PILAR / PILAR Yearbook*, 1/2001 and 2/2002, by the Ivo Pilar Institute of Social Sciences, Zagreb). The author highlights that, regarding a whole series of unresearched questions, we have not yet (seriously) started. Nevertheless, one can state, with certainty, that Pilar is one of the most intriguing phenomena of Croatia’s public life of the time. He was a lawyer and sociologist by profession (he studied in Vienna and Paris), and he gained the attribute of a “theoretician of modernisation” as early as 1898 with his work *Secesija / Secession* (although the field of his research here is *fine art*, his discourse has much wider social implications). He worked in judicature and banking, and had a reputable law practice from 1905 until he died (first in Tuzla until 1920 and then in Zagreb). He was a noted political publicist with two important works published (under pseudonyms) in the original, i.e. in the German language (*Südslawische Frage und der Weltkrieg / The Southern-Slavic Question and the World War*, Vienna 1918, and *Immer wieder Serbien / Always and Only Serbia*, Berlin 1933). There was considerable interest in the *Southern-Slavic question* in the world even after World War I (one of the people who was presented with a copy by the author himself was the then American president Harding). Professionally and scientifically, Pilar was interested in several different disciplines: law, geopolitics, sociology, psychology, anthropology, literary-theoretical questions and history (from medieval to contemporary). He was politically active between 1906 and 1918 not only in Bosnia and Herzegovina (where he lived and worked for 20 years) but also in the entire Habsburg Monarchy, attempting in vain to get the country’s ruling elites to implement administrative, legal and political reforms, firmly believing that these reforms were the only possible way to preserve this Central-European union of nations. He was opposed, on principle, to the constitution of a common Southern-Slavic state, having rightly cautioned of the Great Serbian hegemony. Thus, from 1918 he was under the watchful eye of the authorities — so disinclined to him ‡ of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia. He then became widely *socially* active, although remained politically active too “behind the curtain”, having established contacts from the time of the murder of Stjepan Radić in the parliament building in Belgrade with some of the most distinguished Croatian politicians (Ante Trumbić, Vladko Maček et al.). He died in Zagreb under mysterious circumstances that remain unresolved to date (suicide? political murder?).